

BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor

A Tiszáninneri Református Egyházkerület monográfiája

Reflexiók az első két kötethez

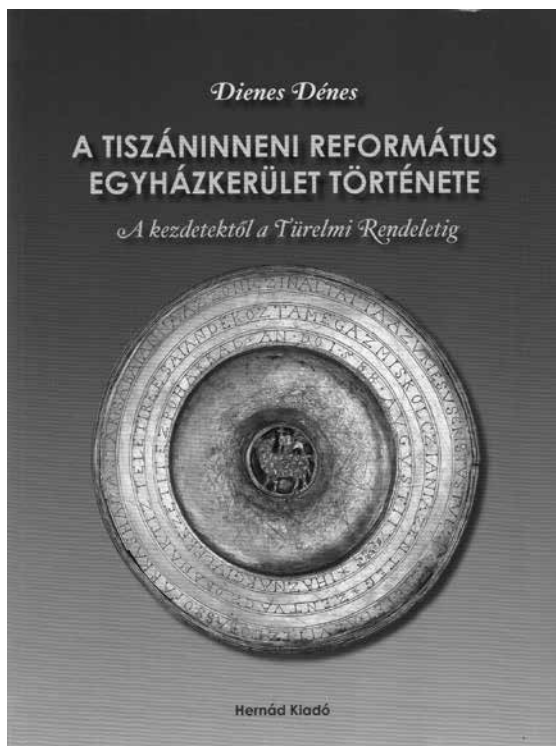


A hazai református egyháztörténet-írás jelentős eseményére került sor 2017-ben, a reformáció ötszázadik évében. A sárospataki székhelyű Hernád Kiadó gondozásában megjelent a Tiszáninneri Református Egyházkerület történetének feldolgozását célul tűző, négy kötetre tervezett kiadványsorozat két darabja. Az első kötet, amelynek szerzője Dienes Dénes, a kezdetektől a türelmi rendeletig tekinti át az eseményeket és jelenségeket. A második kötetet Ugrai János írta az egyházkerület 1781 és 1860 közötti életéről és működéséről.

A magyar református egyháztörténet-írás 1945 előtti etalonjaira édesapám, Takács Béla református lelkész, múzeumigazgató könyvespolcán korán felfigyeltem. Ott sorakoztak (eredeti megjelenésük sorrendjében) Kiss Kálmán: *A szatmári református egyházmegye története* (Kecskemét, 1878), Kiss Áron: *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései* (Budapest, 1881), Zoványi Jenő: *Puritánus mozgalmak a magyar református egyházban* (Budapest, 1911), Haraszty Károly: *Az Ungi református egyházmegye* (Nagykapos, 1931), Révész Imre: *Magyar református egyháztörténet. I. kötet. 1520 tájától 1608-ig* (Debrecen, 1938), Bíró Sándor – Bucsay Mihály – Tóth Endre – Varga Zoltán: *A magyar református egyház története* (Budapest, 1949) című munkái. A 20. század második felében az 1965-től 1981-ig megjelent *Studia et Acta Ecclesiastica* sorozat kötetait tekintették „hivatalosnak”.

Nem túlzás állítani: e folyamatba illeszthetők a mostani kötetek, amelyek megjelenése szükségszerűnek tekinthető. A két szerző az elmúlt évtizedekben sokat tett annak érdekében, hogy kellő forrásismerettel, résztémák feldolgozásával, önálló és közös munkákkal elősegítsék a szintézist. Együttes munkájuk, *A Sárospataki Református Kollégium története* című monográfia, 2013-ban látott napvilágot. A témát időben kettéosztották: az 1777-ig terjedő részt Dienes Dénes, a *Ratio Educationis* utáni korszakot Ugrai János írta meg. Nagyjából ez a korszakhatár figyelhető meg a tiszáninneri történeti kötetpárnál, a cezúra az 1781. évi türelmi rendelet.

A két szerző bemutatása éppen a kutatási előzmények szemléltetése végett indokolt. Dienes Dénes egyháztörténész 1999-ben indította el az *Acta Patakina* c. forráskiadvány sorozatot, amelyben több kötetet maga rendezett sajtó alá, pl.: *Református iskolák Felső-Magyarországon 1596–1672* (Sárospatak, 2000); *Református egyházlátogatás a Borsod-Gömör-Kisbonti egyházmegyében 1753–1759, 1764* (Sárospatak, 2001); *A Zempléni Református Egyházmegye összeírása, 1782* (Sárospatak, 2003) stb. A 2000 óta megjelenő *Egyháztörténeti Szemle* alapító szerkesztője, 2004-től a *Nemzet, egyház, művelődés* c. könyvsorozat gondozója. Önálló kötetei egyebek mellett a *Tanulmányok a Tiszáninneri Református Egyházkerület történetéből* (Sárospatak, 1998) és a *Keresztúri Bíró Pál (1594? –1655)* (Sárospatak, 2001)



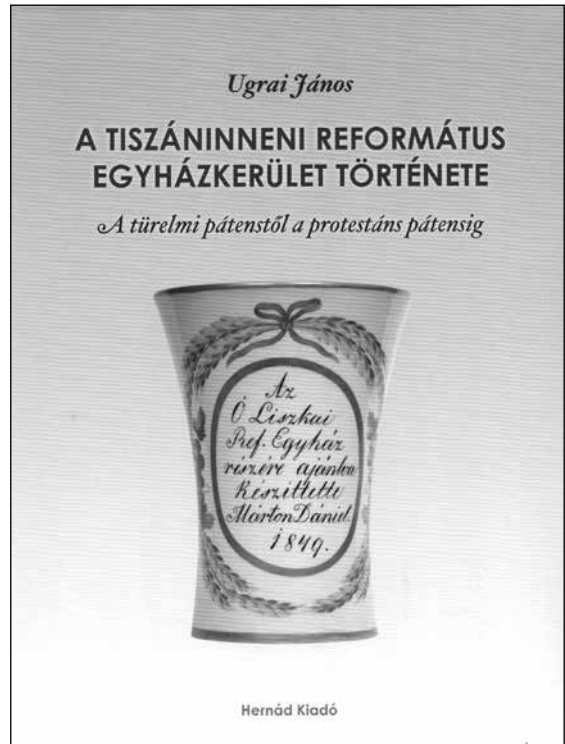
című munkák. Az Osiris Kiadó *Millenniumi Magyar Történelem* sorozatában egyházi forrásokat adott közre (*Református egyházlátogatási jegyzőkönyvek 16–17. század*, Budapest, 2001).

Ugrai János neveléstörténészt egyházi berkekben az *Önállóság és kiszolgáltatottság. A Sárospataki Református Kollégium működése, 1793–1830* (Budapest, 2007) című könyve tette ismertté. E tárgykörben további munkái a *Professzorok a „pataki reformkorban”. A sárospataki kollégium és négy tanára a XIX. század első harmadában* (Budapest, 2007); *Az utolsó szögig. A Sárospataki Református Kollégium gazdálkodásának átvilágítása 1815-ből* (Sárospatak, 2009); illetve *A pallérozatlanság ellenében. Iskolázás a falvakban a polgárosodás hajnalán* (Budapest, 2010) kötetek. Páratlan teljesítmény az általa szerkesztett internetes adattár: *A Tiszáninneni Református Egy-*

házkerület lelkészei. A kezdetektől a millenniumig. (Harmadik, bővített, javított kiadás. Sárospatak – Tiszaújváros, 2017. = <http://patakarchiv.hu/portal>)

Rátérve immár a tiszáninneni monográfiára, azonnal szembeötlik a minőségi kivitelezés. Mindkét kötetet tiszteletre méltó terjedelem (500, illetve 300 oldal), nagyalakú, rendhagyó formátum, színesen gazdag képanyag és igényes tipográfia jellemzi. Jó kézbe venni őket, még ha felettlőbb súlyosak is – és a súly nem elsősorban fizikai, hanem tartalmi értelemben igaz.

A két kötet szerkezeti felépítése eltérő. Az elsőben Dienes kronológiai szakaszolást, azon belül regionális megközelítést alkalmaz. A történet a tiszáninneni vármegyék bemutatásával indul, ezt követi a reformáció eseménytörténete, ugyancsak vármegyénként. A reformáció második szakasza,



amelyben az önálló szervezkedés, illetve a tanbeli szétválás megvalósult, leírásában követi a hitviták és az egyházigazgatás csomópontjait. Innentől tér rá a szerző a korabeli tényleges Tiszáninnen tárgyalására, előbb a 16. századi esperesek rövid életrajzaival, majd a 16–17. századi egyházmegyék (Abaúji, Borsod-Gömör-Kishonti, Ungi, Zempléni, Sárosi) adattárával. Részletesen ábrázolja az egyházmegyék 17., majd 18. századi életét. Ebben a szervezeti változások, az egyháztársadalmi összetevők, a liturgiai elemek, az egyházkormányzási elvek egyaránt helyet kaptak. A Rákóczi-szabadságharc időszakának egyháztörténeti összefüggései után az első püspökválasztás, illetve a Tiszáninneni Református Egyházkerület első évtizede (1735–1745) zárja az áttekintést. Mindez kiegészül a püspökök és főgondnokok biográfiájával (még aláírásmintáik is láthatók!),

valamint az 1674-ben perbe fogott prédikátorok névsorával. (A per anyagát és a történeti összefüggéseket S. Varga Katalin már tíz évvel ezelőtt, filológiai alaposággal közzétette: *Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve. Textus és értelmezés.* Budapest, 2008.)

Ami a második kötetet illeti, Ugrai a nyolc évtized áttekintéséhez nem a kronológiai utat követte. Ha az első kötet szerzői megközelítését egyháztörténetiként jellemezzük, a másodikra feltétlenül a szociológiai-szociográfiai szemlélet igaz. A leírás társadalom- és gazdaságföldrajzi, illetve oktatástörténeti összefüggések tárgyalásával kezdődik. Ez a komplex megközelítés elősegíti, hogy az egyházkerületet az olvasó nem valamiféle magában lebegő képződményként, hanem a kor társadalomtörténeti valóságában definiálja. Ennek megfelelően az egyházkerületi vezetés sem pusztán élet-



rajzok felsorolása, hanem személyek és nézetek ütköztetése. Fontosak a mikrotörténelmi adalékok: az egyházközségek egymás közötti viszonya, a hatásköri konfliktusok, a más felekezetűekkel való együttélés. Önálló fejezet tárgyalja az egyházkerület társadalmát, amelybe a papválasztás, a generációs ellentétek, a viszályok és fegyelmi esetek éppúgy beletartoznak, mint a szociális ellátás és a vagyonosodás. A szerző a korszakot szűkebb kutatási területe, az iskolahálózat bemutatásával zárja.

Dienes Dénes és Ugrai János korábban már több munkájukban igazolták széleskörű forrásismeretüket és komplex elemző készségüket. A hazai reformáció történe-

tének időben a középkortól a polgárosodó Magyarorszáig, térben a Tiszától az északi országhatárig terjedő egyházi intézménytörténetéhez olyan szemszögből járultak hozzá, amely nemcsak regionális, hanem Kárpát-medencei viszonylatban segít megvilágítani a magyarországi református egyház működésének kialakulását és társadalomtörténetét. Mindehhez elsőrangúan reprodukált képanyag, térképek, táblázatok és faksimile ábrázolások adnak keretet. A pontos forráskezelés, a szakszerűen szerkesztett mutatók az ő esetükben szinte maguktól értetődőek. A komoly tudományos teljesítményt tisztelettel üdvözlöm és várom a sorozat két befejező kötetét.

(Dienes Dénes: A Tiszáninneri Református Egyházkerület története. A kezdetektől a Türelmi Rendeletig. Hernád Kiadó, Sárospatak, 2017. 508 o. ISBN 978-615-5787-03-4; Ugrai János: A Tiszáninneri Református Egyházkerület története. A türelmi pátentstől a protestáns pátensig. Hernád Kiadó, Sárospatak, 2017. 300 o. ISBN 978-615-5787-04-1)